

MİTOLOJİ VE KADIN

PROF. DR. ELİF LOĞOĞLU

Mitolojiye Genel Bakış

Toplumların sosyal yaşamlarını, algılarını ve inanç sistemlerini yansıtan birer belge niteliğinde metinlerdir mitler. Toplumun ilkel, köleci ve feodal ilerleme düzeni içinde mitik anlatımlara bu yapının ortaya çıkardığı kültür ortamı oluşmuş ve zamanla yaratılış öykülerindeki cinsiyetçi bakışın altyapısı bu ortamda oluşmuştur (Yolcu 2013 73).

“Mitoloji” kelimesi, Yunanca masal, hikâye anlamına gelen “ Mythos” ile söz anlamına gelen “ Logos” kelimelerinden türemiştir. Mitoloji; gerçek hayatla bağdaşmayan efsanevi hikâyelerin, masalların nasıl oluştuğunu, nasıl geliştiğini, ifade ettikleri anlamları, inancı ve bu alanda yetişen uzmanların düşüncelerini bildiren bir bilim dalıdır. (Eliade 2003b 177)

Mitler, ilksel insan topluluklarının evreni, dünyayı ve tabiat olaylarını kişileştirerek yorumlama ve henüz sırrını çözemedikleri hayatın ve evrenin çeşitli görünüşlerini bir anlam kolaylığına bağlama ihtiyacından doğmuş öykülerdir. (Necatigil 1986: 7) Mitolojilerde konu bir ülkenin veya devletin kuruluşu ve açıklanması mümkün olmayan doğa olaylarıdır. Bir şeyin nasıl yaratıldığı veya nasıl meydana geldiği gibi konuları içerir.

* Gazi Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya Bölümü Öğretim Üyesi.

Mitolojiler genel olarak efsanevi olaylardır. Efsaneler yeni çıktıkların da sözlü iken daha sonralarda kaleme alınmış ve ölümsüzleştirilmişlerdir. Çoğunlukla geleneksel sözlü anlatım yoluyla ozanlar ve rahipler aracılığıyla günümüze kadar gelmişlerdir. Mitolojiler objektif bir doğruluk taşımazlar (Açca 2004,62).

Mitolojilerin Oluşumları

Mitolojiyi inceleyen yazarlar arasında kesin bir uzlaşma noktası bulunmasa da, bazı yazarlar mitolojinin yaşanmış ve unutulmuş olaylar bütünü olduğunu düşünürler, kimisi tamamen bilinçaltı ve hayal gücüne dayalı olduğunu düşünürken bazı yazarlar ise toplumların kaynak bulma ihtiyaçlarını sömüren dini ve siyasi liderler tarafından teşvik edilip oluşturulduğu fikrinde birleşirler.

Çeşitli Mitolojiler

Mısır Mitolojisi: Eski Mısır tarihi boyunca birçok tanrı değiştirmişlerdir. Hatta her köyde farklı bir tanrıya inanılmıştır. Bazen bu tanrılardan birisinin ismi değiştirilip farklı köylerde aynı tanrıya tapmaya başlamışlardır. Mısır tarihindeki en ünlü tanrılar Osiris, karısı İsis ve oğulları Horus'tur.

Mısırlılar, Osiris'in öldükten sonra dirileceğine inanıyorlardı. Aynı zamanda insanların öldükten sonra dirileceğine inanırlar ve mezarlarını görkemli bir şekilde inşa ederlerdi. Büyük piramitler güçlü kralları için yaptıkları mezarlardır. Kralların mezarına ise bunların yanı sıra dirildikten sonra onların hizmetini görmeleri için küçük heykelcikler koyarlardı.

Yunan Mitolojisi: En önemli tanrı Zeus'tur. Gökleri ve Dünyayı onun yönettiğine inanılırdı. Zeus'un erkek kardeşi Hades ölümlerin dünyası olan yeraltını ve diğer kardeşi Poseidon ise denizi yönetmekteydi. Zeus, Hera ile evliydi ve çocuklarının her birinin ayrı bir tanrı görevi vardı.

Roma Mitolojisi: Romalılar doğadaki ve evdeki her şeyde yaşayan bir kutsal ruh olduğuna inanırlardı. Örnek vermek gerekirse tarımın her evresini bir tanrı inşa etmekteydi. Bir tanrı toprağın sürülmesinden, bir tanrı ekimden diğer bir tanrı ise hasattan sorumluydu. Her evi de bir tanrının koruduğuna inanırlardı.

Romalılar, Yunanlılar ile karşılaştıktan sonra tanrılarına insan özellikleri vermeye başlamışlardır. (SİVRİ 2011, 17)

Mitolojide kadın

Ne yazık ki Yazılan ve söylenen mitolojiler erkeklerin bakış açısıyla yazılmıştır. Nerdeyse bütün mitlerde kadınlar ikinci sınıf insan olarak ele alınır. Onlar yaratılışa sonradan katılmış kişilerdir. Öyle ki zaman zaman daha da ileri gidilip aşağılık ve kötü tip olarak nitelenirler. Mitolojide kadın yerine baktığımızda kadının toplumdaki gizli güçleri doğum

gizinden kaynaklanmaktaydı. İlk dönemlerde erkeğin doğumdaki etkinliğinin bilinmemesi kadınların gizil güçlerinin olduğuna olan inancı arttırmakta, kadın mitlere konu olmakta, tanrıça kabul edilmekteydi. (Akdoğan 2009,19).

Mitolojik döneme ait anlatımların çoğunda insan yaratımını açıklayan mitlerin izlerine rastlamakla birlikte, bazı kozmolojik mitlerde “ilk insan’ın” yarı tanrılaşmış tanrılarla paralel ortaya çıktığı görülmektedir. Dünyanın kökeni ve insanlık hakkındaki mitlerin oluşumunda kadın kimliğine yüklenen “üreme” işlevi, ana karakter olan “Âdem” tasavvurunun hikâye kurgusunda yan karaktere ihtiyaç duymasının ve bu ihtiyaca yönelik kadının yaratılmasının yolunu açar. Bu klişeler, çoğu kez patriarkal toplumu ve bu toplumun geliştirdiği ideolojik paradigmaları besleyerek kadınların toplumdaki ikincil konumunu haklı çıkarmak için kullanılmıştır. Düzenleyici ve yaratıcı “dişil kudret” ve “aşk tanrıçaları”ndan kadının doğurma ve ana kahramanı doğru yoldan çıkarma rolüne ve dolayısıyla “cennetten kovulma” olarak bilinen kısıtlayıcı-cezalandırıcı imgelere doğru kadın kimliğinde evrilen bu çizgi, mitolojik metinlerin oluşum tarihleriyle paralellik arz eder. (Bayat Fuzuli 2007)

“Ana tanrıçalar hemen hemen dünyanın her yerinde hem yaşam veren hem de yaşam alan varlıklardır. Onlar toprağın canlı örnekleridir. Bitki ve hayvanların koruyucusudur. Aşkı, evliliği ve analığı simgelerler. Tanrıçalar bu özelliklerin ya tümünü ya da bir kaçını temsil ederler. Nitekim Hindistan’da Kali, Sümer’de İnanna, Babil’de İştâr, Filistin’de Astarte, Yunan’da Aphrodite, Demeter ve Artemis, Roma’da Kybele ve Venüs, Mısır’da İsis böyledir.” (www.öğretmenforum) Erkeğin gebelikteki rolünün tarih içinde keşfedilmeye başlanmasıyla kadın toplum üzerindeki etkinliğini kaybetmekte; değişen toplumsal yapıyla birlikte üstünlüğün erkeğe geçişine göz yummak zorunda kalmaktadır. Toplumsal değişimle birlikte kadını ezen sadece üretim güçlerinin sahipleri değil; büyük kitlelere kendini kabul ettiren dinler de kadına gereken önemi vermemişlerdir. Üç büyük dinde kadınlarla ilgili çeşitli hükümler vardır ve bu hükümler ataerki destekler niteliktedir. “Eski Yunanlılar, kadınların çocuk doğurma yetilerinin onlar ile Doğa’nın bereketi arasında bir bağlantı kurduğunu düşünmüşlerdir.” (Genevieve Lloyd 1996) Pisagor’un İ.Ö 6.yy’da düzenlediği karşıtlar tablosunda kadınlık, açık bir biçimde, sınırlanmışlığın tam ve açık olarak belirlenmişin karşıtı olarak alınan sınırlanmamış olanla muğlak ve belirsiz olanla ilişkilendirilmiştir. Erkeklik, etkin, belirlenmiş formula, kadınlık da edilgen, belirlenmemiş maddeyle aynı safta yer alır. Bu eşleştirme için gereken uygun ortam, Yunanlılar’ın insanın üremesine ilişkin geleneksel anlayışınca hazırlanır; bu anlayışa göre baba, biçimlendirici ilkeyi sağlayan, üremenin gerçek nedensel gücüdür; buna karşılık anne, sadece bu biçimi (formu) veya belirlenmiş olanı kabul eden maddeyi sağlayan ve babanın ürünü olan şeyi besleyendir. (Genevieve Lloyd sy: 28 – 32) “Platon’un Timaeus’te aktardığı mitolojide, yüce kozmik akıl kavramıyla ilişkili olarak yapılmış bir cinsiyet ayrımı imasına rastlanır. Evrendeki

Akıl ve düzenin yansımalarının kadın ruhunda, erkek ruhundaki kadar ne olmadığı varsayılır. Kadınların ruhları, Akıl'dan yoksun erkeklerin günahkâr ruhlarından doğar; bu nedenle de ruha rasyonel olmayan öğelerin karışması, kadınlarda daha sık görülen bir durumdur." (Genevieve Lloyd: 29)

Türk mitolojisine genel bakış

Türk mitolojisi ile ilgili ilk araştırmalarda bulunanların yabancılar olduğu bilinmektedir. İlk olarak Çin kaynaklarından Türk mitolojisi ve tarihi ile ilgili mühim malzemeleri Rusçaya aktaran papaz İ. Biçurin olmuştur. İ. Biçurin'in üç ciltten ibaret eserinde yaratılış mitlerinin daha kapsamlı yer aldığı görülmektedir. (Bayer Nassen ve Stuart Kevin 1992)

Türk mitolojisinin sistemli öğrenilmesi devri 1970-1980'lere tesadüf etmektedir. Orhun-Yenisey yazıtlarındaki mitolojik öğelerin derlenip belirginleşmesi Türk mitoloji araştırmalarını ileri götürdü. Bu araştırma kapsamında İ. Stebleva'nın makalesi dikkat çekmektedir. Aynı kitapta A. Potapov'un Umay Tanrıçasını konu alan bir yazısı da bulunmaktadır. A. Potapov Umay kültürünün işlevlerini ortaya çıkartmıştır. S. G. Klyastorniy'in makaleleri de ayrıcalık taşımaktadır. Türkolog S. Neklyudov'un da çalışmaları Türk mitolojisinin bazı sorunlarının çözümlenmesine imkân tanımıştır. S. Neklyudov karşılaştırmalı metotla Türk ve Moğol mitolojileri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmıştır. A. Sagalaev'in Ural Altay mitolojisi ile ilgili birkaç kitabı yayınlanmıştır. Araştırmalarında özellikle Altay-Sayan Türklerinin şaman inancına dayanarak Türk mitolojisi konusunda açıklamalarda bulunan bu bilim adamlarının birçok fikirlerine (mesela Türk mitolojisinin kökenini Hint-Avrupa halklarına bağlamak vs. metodolojik olarak şaman dünya görüşünden çıkarak genel Türk mitolojisi hakkında bilgi vermek) katılmak mümkün olmasa da, Türk mitolojisini yazılı belgelerden kurtardığı için çok kıymetlidir. Türk mitolojisi ile ilgili kapsamlı araştırmayı yapan bilim adamlarından biri de B. Ögel'dir. Onun Türk Mitolojisi adlı iki ciltlik eseri Türk mitolojisinin öğrenilmesinde mühim bir aşamadır. Mitolojiyi Türk destan, efsane ve rivayetlerine dayandıran B. Ögel, tarihi kaynaklara da başvuruda bulunmuştur; özellikle Çin salnamelerinde geçen yarı tarihi, yarı mitolojik olayları incelemiştir. Bunun bir nedeni Türk Mitolojisi ve Eğitim 34 mitolojisinin ayrı-ayrı motifleri destan, masal, efsane, türkü gibi türlerde saklı olmasıdır, ancak son kapsamlı araştırmalardan bilindiği gibi mitoloji sadece yazılan ve söylenen metin değil, aynı zamanda ayin, gösteri, şekil, dil vs.dir. Mitolojik metin diğer metin türlerinden çok yönlü fonksiyonu ile ayrılmaktadır. Diğer taraftan araştırmacının ulaşamadığı bir dizi mitolojik kaynak da dikkatten kaçtığından, uygulanan metot doğru olmadığından B. Ögel'in bu kitabı, Türk mitolojisini sistemli araştırmaktan uzak görülmektedir. Türk mitolojisinin araştırılması sürecinde A. İnan'ın eski Türk dini, Türk Şamanizm'i, Al Ruhü, Umay ilahesi ile ilgili araştırmaları vardır. A. İnan yazmış olduğu "Tarihte ve Bugün Şamanizm" adlı

kitabında Türk mitolojisinin bazı taraflarını incelemiştir. M. Uraz da Türk mitolojisi adı altında bir çalışma yazmıştır. Kitapta esasen Akdeniz mitolojisi, eski Anadolu inançlarını içeren mitolojik görüşler yer almıştır. H. Tanyu'nun Türk Tanrıçılığı ile ilgili araştırması, H. Güngör'ün Türk etnografyası ve din tarihi ile ilgili eserleri ve Y. Ocağın Hızır ve evliya ile ilgili araştırmaları da Türk mitolojik karakterinin yapısal-anlam bilimsel tabiatının doğru algılanması için önem taşımaktadır. Türkiye'de mitoloji alanda kozmolojik yapıyla ilgili çalışmalarında ün kazanmış Emel Esin, kan akrabalığı grupları ve şamanlıkla ilgili çalışmalarında Türk mitolojisinin bazı problemlerine değinen Ü. Hassan, Türk mitolojisi ile ilgili makaleler yazan Ö. Çobanoğlu, Y. Çoruhlu, M. Aça, A. Duymaz, kozmogonik mitleri inceleyen İ. Taş ve diğerleri mitolojiye olan ilginin daha da arttığının kanıtıdır.(Berktaş Fatmagül 2000)

Türk mitolojisinde kadın

Türk Mitolojisinde Öne Çıkan 37 Tanrı, Tanrıça ve Figür bulunmaktadır. Türk mitolojisinde başrol oynayan tanrı ve tanrıçaların sıfatları, işlevleri ve isimlerinin etimolojik anlamları, yukarıdaki gezegen ve gezegensel sıralamaya uygunluk göstermektedir. Buna göre; Satürn Kara-Han, Jüpiter Ülgen, Mars Kızagan Tanrı, Venüs Umay (Ayızıt), Merkür Mergen Tanrı'yı karşılamaktadır.

Ak Ana: Henüz hiçbir şey yaratılmamışken ve yalnızca uçsuz bucaksız bir su varken, sonsuz sulardan çıkarak, Tanrı Ülgen'e yaratma ilhamını vererek sulara tekrar dalmıştır. Işıktan (cisimsel olmayan) bir bedeni vardır. Başında gücü simgeleyen ve taca benzeyen zarif boynuzları bulunur. Hayatın başlangıcına dair ne varsa hepsine ruh vererek yaşam döngüsünü başlatmıştır. Akdeniz'de yaşar.

Umay Ana: Umay, çocukları ve hayvan yavrularını koruyan bir tanrıçadır. En eski belgeler Orhun Abideleridir. Bazı mitolojilerde "bayana" veya "Umay ana" şeklinde geçmektedir. Arkeologların Altaylarda buldukları seramik ürünler üzerindeki resimlerde Umay ana üç boynuzlu olarak betimlenir. Orta Asya da bazı arkeolojik buluntulardan anlaşıldığına göre Umay ana motifi, beyaz saçlı ve beyaz giyimli olarak, insan biçimli bir görünüm sergilemektedir. Kuş kılığında kanatlı bir kadın görüntüsü de vermektedir. Altay Türkleri onu göklerden inen gümüş saçlı, güzel yüzlü bir kadın olarak düşünmüşlerdir.

Kübey Hatun: Altay Türklerine göre, ağaç, ulu ananın yaşadığı ve kahramanlara memesinden süt verdiği yerdir. Yakut Türklerine göre Doğum tanrıçası Kübey Hatundu ve ağacın içindeydi. Kökünden hayat suyu akıyordu. Er Sogotoh destanında mitolojik bir ağaç tasviri şöyledir. "Yarı beline kadar çıplak, alt tarafı ağaç kökleri gibi, orta yaşlı ciddi bakışlı bir kadın kabaran göğüslerinden süt verir." Mitlerde çoğunlukla ağaç, ışık temasıyla ilişkilendirilir. Şaman dualarında ağaç, altın yapraklı, yetmiş yapraklı mübarek kayın olarak anılır. Kübey hatun yani doğum tanrıçası da bu kayın ağacının içinde yaşar.

Kartal Ana: Yakut Türklerinin inanışlarına göre Şamanlar yeryüzüne kartal ana tarafından getirilmişlerdir. Er-Töştük destanında da kartal dişi olarak görünür. Kartal Yakutlara göre Güneşin sembolüdür. Yakutlar analarının bir kartaldan geldiğine inanırlar. Bundan dolayı Kartal “güneş kuşu” olarak da nitelendirilir. Kendi küllerinden doğan Phoenix daha genç olarak dünyaya gelir. Bu nedenle yeniden doğuşu, ebedi hayatı, ölümsüzlüğü ve güneşin doğuşunu simgeler. Çin mitolojisinde de ateşi, sıcaklığı, hasat mevsimini ve güneşi sembolize eder.

Asena: Oğuz Kağan’a yol gösteren ve liderlik yapan kurt erkektir. Türeyiş destanındaki kurt ise dişi olarak gösterilmiştir. Göktürklerin kurttan türeyişi ile ilgili destan Bahattin Ögel’in Türk Mitolojisi adlı eserinde şu şekildedir: “Göktürkler eski Hunların soylarından gelirler ve onların bir koludurlar. Kendileri ise Aşina (A-shih-na) adlı bir aileden türemişlerdir. Sonradan çoğalarak ayrı oymaklar halinde yaşamaya başladılar. Daha sonra Lin adını taşıyan bir ülke tarafından mağlup edildiler. Mağlubiyetten sonra Göktürkler, soyca yok edildiler. Tamamen öldürülen Göktürkler içinde, yalnızca on yaşında bir çocuk sağ kalır. Lin memleketinin askerleri, çocuğun çok küçük olduğunu görünce, ona acırlar ve öldürmezler. Çocuğun el ve ayaklarını keserek bir bataklığa bırakırlar. Bu sırada çocuğun etrafında bir dişi kurt peyda olur ve çocuğu besler. Bir süre sonra kurt hamile kalır ve bir mağaranın içinde on çocuk doğurur. Zamanla bu on çocuk büyür ve evlenir. Zamanla her birinden bir soy türer. Göktürk devletinin kurucularının geldikleri Aşina ailesi de bu on boydan biridir.

Al karısı (Al Bastı): Bazı edebi metinlerde çirkin, saçları dağınık, avurtları çökmüş, güçlü kuvvetli ve uzun boylu olarak tasvir edilir. Bazı mitolojik metinlerde ise, dünyadaki en güzel kadından bin kat daha güzel olduğu anlatılır. Kazaklarda “cadı kadın” “küpe giren karı” anlamında kullanılır. Baş Al bastı, iri gözlere sahip, baştan aşağı demir giyimli ve erkektir. Ulu ana yani ana tanrıça arketipinin olumsuz türevidir. Kazak metinlerinde alında tek gözü olan, iğrenç görünüşlü bir mahluk olarak tasvir edilir. Albastı, Al karısı, genellikle kırmızı siyah uzun elbise giyer. En çok sevdiği şey atların yelesini örmektir. Onu yakalamak için elbisesinin yakasına bir iğne saptamak gerekir. Loğusalara musallat olan bu kötü ruh, al karısı, albastı, albis, almıs, adlarıyla da anılır. Albastı iki surette görülür. Sarı albastı ve kara albastı. Sarı albastı sarışın bir kadın suretindedir. Bazen keçi ve tilki suretine de girer. Kara albastı daha ağırbaşlı, ciddi, sarı albastı hoppa ve şarlatandır.

Ötüken: Roux’a göre, etügen / itügen yer tanrıçasına verilen bir isimdir. Seyidov’a göre de Ötügen, Devleti ve hakimiyeti koruyan bir ilahedir. Cengiz han Ötügen’e “ötügen anamız” der. Ayrıca bazı araştırmacılar, bir şaman ismi olan “utagan” kelimesinden türediğini ve bu kelimenin Türkçe “döl yatağı” anlamına geldiğini söyler. İtügen, hayvanları ve toprak ile ilgili tüm ürünleri koruyan bir tanrıçadır. Aslında Yer Tanrıçası, ile doğum ve üretim arasındaki bağ neredeyse evrenseldir.

Ateş Tanrıçası (Od Ana-Ateş Annesi): Yakut Türkleri ateş tanrıçasını ak saçlı bir kadın olarak görürler. Buryat'lar ise, kırmızılar giymiş yaşlı bir kadın olarak veya ateşin yalımıyla dalgalanan yeşil veya kırmızı ipekten kaftan giymiş bir kadın olarak da düşünmüşlerdir. Bir başka şaman duasında da şöyle tasvir edilir. "sen karanlık gecelerde, genç kızlar gibi saçlarını dalgalandırarak oynuyorsun! Kırmızı ipekli kumaşlar sallayarak, genç al kısrak üzerinde geziniyorsun".(İbrayev Şakir 2006)

Ocak ruhu dişlidir. Evin tam ortası "evin kalbi"dir ve ocak yeri buradadır. Orta Asya da Hunlara ait, uçayaklı ve kutlu kabul edilen kazanlar bulunmuştur. Yakutlara göre ilk ocağı Ülgen'in üç kızı yakmıştır. Yakutlarda ateş tanrıları yedi kardeşdir.

Deniz Tanrıçası: Göktürklerle ilgili bir mitoloji de, Göktürklerin atalarından birinin (ki ataları kurttur) bir mağarada, ak geyik kılığına giren bir deniz tanrıçası ile ilişkisi olduğu anlatılır. Göktürkler nesillerinin kurttan geldiğini söylemekle beraber efsanelerinde dişi geyikte rol oynar. Dişi geyik bir ilahedir ve vücudundaki lekeler yıldız işaretleri olarak görülür. Dişi geyik eski Hun anlatılarında yol gösterici rolü oynar.

Sonuç ve Tartışmalar

İnsanlık tarihiyle yaşıt mitler, her dönemde kuşkusuz sanat ve edebiyatın en büyük esin kaynaklarından biri olmuştur. Evreni, varoluşu ve insanlık hallerini yansıtan bu mitler, gerek sinemada, tiyatro oyunlarında, gerek romanlarda, öykülerde, gerekse şiirde yeniden yeniden işlene gelmiştir. İnsanlığın ortak bilinçdışının ürünleri olan bu mitler, insanın anlam arayışında en büyük araçlarıdır. (Gürel Emet ve Muter Canan 2007)

Mitoloji eski insanın eğitim sistemi olarak kabul edilebilir. Doğa ve cemiyetteki olaylar insanı eğiterek onu hayata hazırlayan birer felsefi kanıtlar rolünde meydana çıkar. Bu manada mitoloji gerçekliğin yansıması gibi anlam belli eden mitolojik bilgilere dönüşmüş durumdadır. Mitoloji olayları değil, olayların meydana çıkma sebeplerini açıklar, reel dünyanın resmini çizmez ama bu dünyanın simgelerle algılanmasını sağlar. (Rövşen ALİZADE 2013).

Mitolojilerde kadına atfedilen hem iyi hem kötü değerler bu gün farklı şekillerde kendini gerçek hayatta da göstermektedir.

Kaynaklar

- [Rövşen ALİZADE(February 2013) AKDOĞAN, Hatice (2009), age., sy. 19,
http://www.ogretmenforum.net/mitoloji_nedirdunya_mitolojisine_genel_bakist8835.0.html;msg71387#msg71387 (online 07.01.2009)
- GENEVİEVE Lloyd,(1996), “ Batı Felsefesinde Erkek ve Kadın” , çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, sy.22
- GENEVİEVE Lloyd, age., sy: 28 – 32
- GENEVİEVE Lloyd, age., sy: 29
- AÇA, Mehmet. (2004), “Yaratılış Mitleri, Şamanizm ve Tasavvuf Bağlamında Düşüş, Mahrumiyet ve Hapis”. Millî Folklor, 62, 8-18.
- BAYAT, Fuzuli. (2007), Türk Mitolojik Sistemi I. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYER, Nassen ve Stuart, Kevin. (1992), “Mongol Creation Stories: Man, Mongol Tribes, the Natural World, and Mongol Deities”. Asian Folklore Studies, 51, 323-334.
- BERKTAY, Fatmagül. (2000), Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın. İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜREL, Emet ve Mutur, Canan. (2007), “Psikomitolojik Terimler: Psikoloji Literatüründe Mitolojinin Kullanılması”. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7/1, 537-569.
- İBRAYEV, Şakir. (2006), “Kazak Mitleri ve Mitik Efsaneleri Hakkında”. (Akt. Arıkan, Metin.)
- SİVRİ, Medine; Folklor/Edebiyat (2011),17(66):121-13
- International Journal of Social Science Volume 6 Issue 2, p. 31-45
- YOLCU, Mehmet Ali, folklor/edebiyat, (2013/1.) cilt:19, sayı:73
- ELİADE, Mircea. (2003b), Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi II. İstanbul: Kocabalçı Yayınevi.
- NECATİGİL, Behçet. Mitologya, Sel yayınları, İstanbul, 1986: 7.